

Suriye'ye Komşu Dört Ülkede Mültecilerin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Panel Regresyon Analizi

Tuğba Konuk¹

Özet

Uluslararası göç dünyada en çok tartışılan konular arasında yer almaktadır. Son yıllarda artan savaşlar uluslararası göçü zorunlu hale getirmiştir. Birçok insan ülkelerini terk etmek zorunda kalmıştır. Başta Türkiye olmak üzere uluslararası göç birçok ülkeyi ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve toplumsal olarak etkilemektedir. Uluslararası göçün ekonomi üzerine etkisi ele alındığında ise ilk akla gelen ekonomik büyüme üzerine etkisidir. Burada uluslararası göçün ekonomik büyümeye katkı sağlayacak şekilde gerçekleşmesi büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı mültecilerin ekonomik büyüme üzerine etkisini Panel Regresyon yöntemiyle araştırmaktır. Çalışmada Suriye göçünden en çok etkilenen komşu ülkelerden dört tanesi Türkiye, Irak, Ürdün ve Lübnan analize dahil edilmiştir. Çalışmada mültecilerin ekonomik büyüme üzerine etkileri araştırılırken 2012-2023 yılları yıllık verileri kullanılmıştır. Panel Regresyon Analizi sonuçlarına göre bu ülkelere gelen mültecilerin ekonomik büyüme üzerine etkisi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Mültecilerin sayısında ortaya çıkan % 1'lik bir artış ekonomik büyümeyi %0.2936 oranında artırmaktadır.

1. GİRİŞ

Dünyada ve ülkemizde önemli bir yere sahip olan uluslararası göç hem sosyal olarak hem de ekonomik göstergelerle ilişkisi bakımından büyük önem arz etmektedir. Uluslararası göç literatürde en çok tartışılan konular arasında yer almaktadır. Özellikle 2011 yılında yaşanan Suriye krizi olarak

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı, yilmaz-tuba@outlook.com, Orcid:0000-0002-7381-4131

adlandırılan ve birçok insanın ülkesini terk etmek zorunda bırakıldığı Suriye göçü etkileri göz ardı edilemeyecek ölçüdedir. 2011 Suriye Krizi sonrası zorunlu göç dünyanın gündemine oturmuş ve oluşacak etkiler bakımından birçok tartışmaya konu olmuştur. Özellikle son yıllarda artan göç dalgaları yöneticileri bu göçün nasıl yönetileceğine dair çalışmalar yapmaya yöneltmiştir. Suriye göçü ele alındığında ilk olarak komşu ülkelerde oluşan etkiler dikkat çekmektedir. Bu etkiler sosyal, siyasal, toplumsal ve ekonomik etkiler olarak birçok alanla iç içedir. Ülkeler açısından bu denli önemli olan göç konusu birçok çalışmada ele alınmıştır.

Uluslararası göç ekonomik etkileri bakımından düşünüldüğünde ise ilk akla gelen göçün ekonomik büyüme üzerine etkisidir. Burada üç görüş öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki göçmen ve mültecilerin artışıyla birlikte kaynakların etkin dağılımının bozulmasıyla ekonomik büyümede olumsuz etki yaratmasıdır. İkincisi göçmen ve mültecilerin ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığıdır. Üçüncüsü ise literatürde en fazla yer alan ev sahibi ülkede göçmen ve mülteci sayılarındaki artışların ekonomik büyümeyi artırmasıdır.

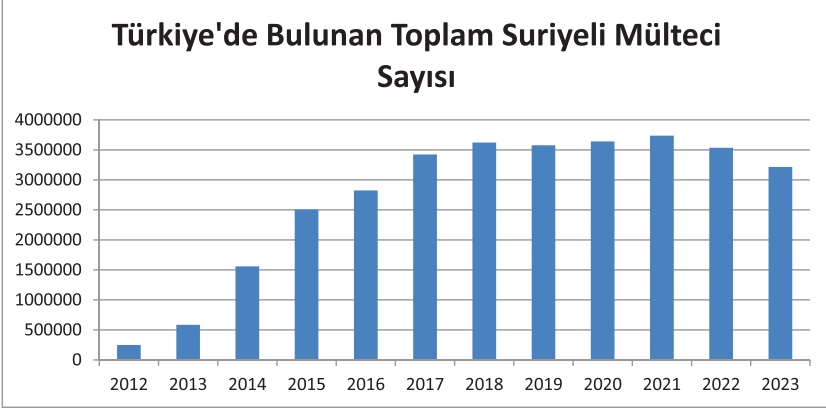
Uluslararası göçün ev sahibi ülke için yenilik (inovasyon), sermaye birikimi, beşeri sermaye, dış ticaret ve iç talep gibi çeşitli ekonomik göstergelerle ekonomik büyüme üzerine olumlu etki ortaya çıkardığı görülmektedir. Burada göç alan ülke kapsayıcı bir kurumsal sisteme sahip ise göçmenlerin uzun dönemde yetenek, beceri ve sermayelerini kullanarak ekonomik büyümeyi artırması beklenmektedir (Gür, 2017: 7).

Bu çalışmanın amacı mültecilerin ekonomik büyüme üzerine etkisini ekonometrik bir analiz ile ortaya koymaktır. Çalışmada ilk olarak Suriye'ye komşu olan dört ülke (Türkiye, Irak, Lübnan, Ürdün) için göç istatistiklerine verilmiştir. Daha sonra uluslar arası göçün ekonomik büyüme üzerine etkisini inceleyen ampirik literatüre yer verilmiştir. Çalışmada uluslararası göçün ekonomik büyüme üzerine etkileri, 2012-2023 yılları arasında yıllık veriler kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Suriye göçünden en çok etkilenen komşu ülkelerden dört tanesi (Türkiye, Irak, Ürdün ve Lübnan) analize dahil edilmiştir. Panel Regresyon Analizi gerçekleştirilmiş ve Suriyeli mültecilerin komşu ülke ekonomik büyümeleri üzerine etkisi araştırılmıştır.

2. SURIYE'YE KOMŞU DÖRT ÜLKE'DE SURIYELİ MÜLTECİ İSTATİSTİKLERİ

Göç konusu tartışıldığında akla ilk gelen istatistiksel göstergelerdir. Göç kavramını anlayabilmemiz ve bu konuda politika önermeleri yapabilmemiz için büyük önem arz etmektedir. İlk olarak grafiklerde Suriye'ye komşu olan

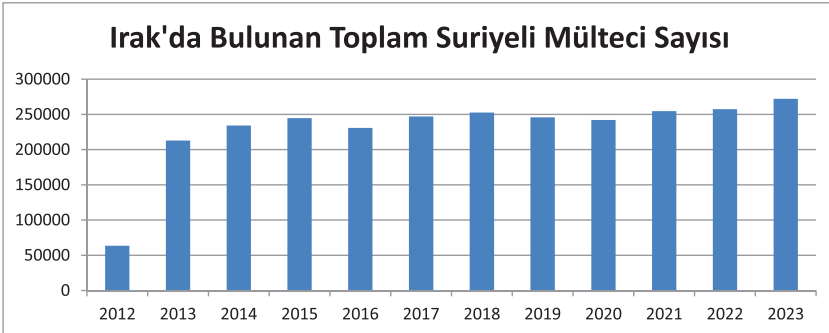
ülkelerden ele aldığımız Türkiye, Irak, Ürdün ve Lübnan da bulunan toplam Suriyeli Mülteci Rakamlarına yer verilmektedir.

Şekil 1: Türkiye’de Bulunan Toplam Suriyeli Mülteci Sayısı

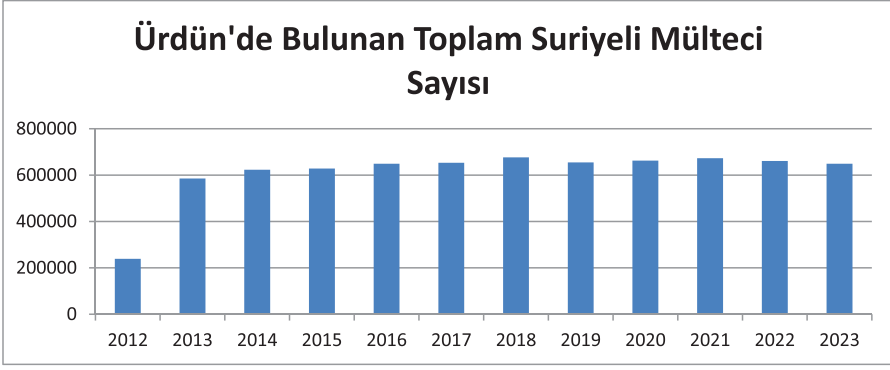
Türkiye’ye gelen Suriyeli mülteci rakamları değerlendirildiğinde Şekil 1.’de görüldüğü üzere Suriye’de meydana gelen iç savaşın rolü büyüktür. Burada Türkiye’nin büyük sorumluluk aldığı ve birçok mültecinin ülkeye giriş yaptığı söylenebilir. Türkiye yıllardır coğrafi konumu ve sınır ülkelerdeki iç savaşlar nedeni ile Ortadoğu ülkelerinden Avrupa ülkelerine geçiş yolu olarak görüldüğünden başta Suriye olmak üzere Irak, Gürcistan, Afganistan, İran, Afrika ve Doğu Avrupa ülkelerinden sürekli göç almaktadır (Ertürkmen, 2023).

Türkiye 2011 yılında meydana gelen Suriye savaşının başlamasıyla beraber yoğun bir göç dalgasıyla karşı karşıya kalmıştır. 3 milyondan fazla mülteciye ev sahipliği yapmak zorunda kalan Türkiye, Dünya genelinde en fazla Suriyeli mülteciyi barındıran ülke konumunda yer almaktadır (www. UNCHR.org.tr). Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin 1 milyondan fazlası iş hayatına katılırken 20 binden fazlası kurduğu şirketlerle hem vergi vermekte hem de ekonomiye katkı sağlamaktadır (www. UNCHR.org.tr).

Şekil 2: Irak’da Bulunan Toplam Suriyeli Mülteci Sayısı

Suriye krizinin yaşanmasıyla Irak'a yönelen göçler dikkate alındığında Irak'a yapılan göçlerin Türkiye, Lübnan veya Ürdün'e yönelen göçlerden daha farklı olduğu görülmektedir. Suriye'ye komşu ülkeler arasında Irak'ın en az mülteci bulunduran ülke olduğu görülmektedir. Şekil 2.'de görüldüğü üzere Irak'a Suriyeli mülteci göçü daha geç gerçekleşmiştir. 2011'de Suriye Krizi ortaya çıkmasına rağmen 2012 yılında Irak'da bulunan Suriyeli mülteci sayısı 50 bin civarındadır. Irak hükümeti yaşadığı istikrarsızlıklar nedeniyle Suriyelilere yönelik açık kapı politikası uygulamamıştır. Bu yönüyle Suriyeye komşu olan Türkiye, Lübnan ve Ürdün'den farklı bir politika izlemiştir (Pirinççi,2018).

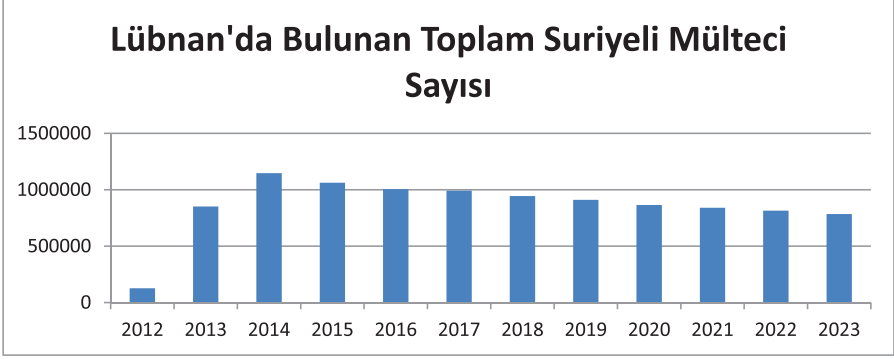

Şekil 3: Ürdün'de Bulunan Toplam Suriyeli Mülteci Sayısı

Suriye'de başlayan iç savaş Ürdün'e yakın bir kent olan Dera'da başlamıştır. Bu durumda Ürdün'ün bölge ülkelerine oranla mülteci krizinin daha erken yaşanmasına sebep olmuştur (Eker, 2014).

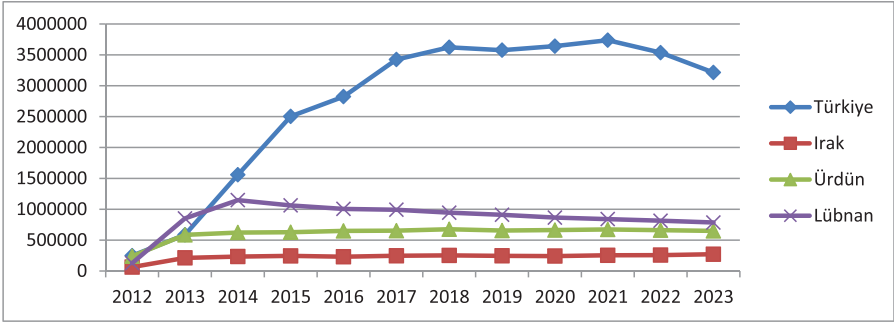
2011 Suriye krizinin patlak vermesinden 2017 yılına kadar geçen süreçte Ürdün insani politikalar izlemeye çalışmıştır. 2017 yılında Suriyeli mültecilere uygulanan politikalarda değişim hissedilmiştir (Miller, 2017).

Ürdün'de toplam mülteci rakamları 2012-2023 yılları arasında değerlendirildiğinde 2012 yılında en düşük seviyede olduğu görülmektedir. Burada Suriye iç savaşının yaşanmasıyla birlikte artan mülteci girişlerine karşılık Ürdün'ün önceki yıllarda deney imlediği mülteci krizinden dolayı sınır geçişlerinde kontrollerin artmasıyla açıklanabilmektedir. Daha sonraki yıllarda mülteci girişleri hafif dalgalı şekilde artış göstermektedir.

Şekil 4: Lübnan'da Bulunan Toplam Suriyeli Mülteci Sayısı

Lübnan'ın komşusu Suriye'de patlak veren iç savaş nedeniyle Lübnan birçok mülteciye ev sahipliği yapmak durumunda kalmıştır. Lübnan'da bulunan nüfusa oranla ev sahipliği yaptığı sığınmacı/mülteci oranları bir hayli yüksektir (Şen, 2020).

Şekil. 5: Suriye'den Komşu Ülkelere Göç Eden Toplam Mülteci Rakamları

2011 yılında yaşanan Suriye krizi sonrası komşu ülkelerden dört ülke (Türkiye, Irak, Lübnan, Ürdün) birlikte değerlendirildiğinde göç eden mültecilerin özellikle en fazla Türkiye'yi tercih ettikleri yukarıda şekil 5.'de yer almaktadır. Türkiye Dünyada en fazla Suriyeli mülteciyi barındıran ülke konumundadır. 2011-2023 yılları arasında bu dört ülke için en fazla mülteci bulunduran ikinci ülke ise Lübnan'dır. Lübnan'dan sonra Ürdün üçüncü sırada yer alırken son sırada Irak yer almaktadır.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Çalışmanın bu bölümünde literatürde yer alan Uluslar arası göçün ekonomik büyüme üzerine etkisi ile ilgili çalışmalara yer verilecektir. Bu çalışmalar zaman kavramına göre ele alınarak sonuçlar incelenecektir. Bu çalışmalara tablo 1.' de yer verilmektedir.

Tablo 1: Uluslararası Göçün Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi İle İlgili Literatür

Yazar(lar)- Yayın Tarihi	Dönem Ülke/Ülkeler	Değişkenler	Metod(lar)	Sonuç
Dolado vd. (1994)	1960-1985 23 OECD ülkesi	net göçün nüfusa oranı, ekonomik büyüme, göçmenlerin okullaşma oranı	Regresyon analizi	Çalışmada elde edilen sonuçlara göre beşeri sermaye de meydana gelen artış ne kadar fazla ise uluslar arası göçün ev sahibi ülke büyümesi üzerine etkisinin o kadar yüksek olduğu görülmektedir.
Morley (2006)	1990-2002 Avustralya, Kanada, ABD	Kişi başı reel GSYİH, nüfus	ARDL Sınır Testi, Granger Nedensellik Testleri	Kişi başı GSYİH'dan göçe doğru uzun vadeli nedensellik bulgusu elde edilmiştir. Ancak göç'den büyümeye doğru bir ilişki bulunamamıştır.
Feridun (2007)	1980-2004 İsveç	Kişi başı GSYH, Yabancı doğumlarının toplam nüfusu, toplam işgücü	ARDL Sınır Testi, Hata Düzeltmeli Granger Nedensellik Testi (VECM)	Çalışmadan elde edilen bulgulara göre uzun dönemde değişkenler arasında ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Çift yönlü nedensellik kişi başı GSYİH ile Göç arasındadır.
Orefice (2010)	1991-2000 86 gelişmekte olan ve yoksul ülkeden 24 OECD ülkesine göç edenler	Kişi Başı GSYİH, nüfus, patent sayısı, toplam göçmen stoku, göçmenlerin toplam nüfus içerisindeki oranı, göçmenlerin eğitilmiş nüfus içerisindeki payı, yerli eğitimli işçilerin toplam işçiler içerisindeki payı	OLS Analizi	Çalışmanın bulgularına göre göç ve kişi başı GSYİH arasında bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak bu ilişkinin yönüyle ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Gozalez-Gomez ve Giraldez (2011)	1970-2005 Almanya ve İsviçre	Yabancıların istihdama katılım oranı, yerlilerin istihdama katılım oranı, nüfus, kişi başı reel GSYİH	Johansen Juselius Eşbütünlük Analizi, granger Nedensellik testi, ARDL Sınır Testi	Almanya'da ekonomik büyümeden göç oranına doğru uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. İsviçre için ise herhangi bir ilişki tespit edilememiştir. Ayrıca çalışmada büyüme ve göç değişkenleri arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulgusuna rastlanılmamıştır.
Chetlos vd (2012)	1980-2011 Yunanistan	Kişi başına reel GSYH, İşsizlik, göçmen stokunun toplam nüfusa oranı	Zivot ve Andrews birim kök testleri, johanseneşbütünlük testi, Granger Nedensellik Testi	Çalışmadan elde edilen sonuçlar Yunanistan için GSYİH ve işsizliğin göçün nedeni olduğunu göstermektedir. Fakat tersine yönlü bir nedenselliğin olmadığı belirtilmiştir.
Foldvari vd. (2012)	1570-1800 Hollanda	Kişi Başına GSYİH Oranı, Kişi başına Sermaye Stoğu, göç Oranı,	VAR Analizi Toda Yamamoto Nedensellik Testi	GDP ve göç oranı değişkenlerinin kullandığı çalışmada yapılan analiz sonucuna göre, GDP ve göç oranı arasında pozitif ilişkinin varlığı bulunmuştur.
Boubtane vd. (2012)	1987-2009 22 OECD ülkesi	Net Göç Oranı, Kişi Başına GSYİH, İşsizlik Oranı, istihdam oranı, yerli doğumlu işsizlik oranı, yabancı doğumlu işsizlik oranı	Panel Var Analizi	Uluslararası göç ile kişi başı GSYİH arasında ilişki olduğu çalışmanın sonuçları arasında yer almaktadır. Başka Bir ifadeyle göçmenlerin işçi başına GSYİH'da olumlu etki yarattığı belirtilebilmektedir.
Kang ve Kim (2012)	1960-2000 Gelişmiş ve Gelişmekte olan ülkeler	Göç Oranı, Kişi Başı GSYİH, Yatırım/GSYİH, İhracat ve İthalat Toplamının GSYİH ya oranı	GMM Tahmincisi	Çalışmanın bulguları gelişmiş ekonomilerde ev sahibi ülke için göçün ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini belirtmektedir.
Boubtane vd. (2013)	1980-2005 22 OECD	Net göç oranı =ülkeye gelenlerin nüfusa oranı, kişi başı GDP, işsizlik oranı	Konya 2006 Bootstrap panel Granger nedensellik testi	Çalışmada elde edilen sonuçlar arasında dört ülkede (Fransa, İzlanda, Norveç ve Birleşik Krallık) büyümenin göç üzerine olumlu etki yarattığı belirtilmektedir. Ancak ters yönlü bir ilişki olduğu sonucu elde edilememiştir.

Aleksynska ve Tritah (2014)	1960-2005 20 OECD ülkesi	İşçi başına GSYİH, Fiziksel sermaye, göçmenlerin nüfusa oranı	Uzun Dönem Panel OLS Regresyon analizi	Çalışmada elde edilen bulgulara göre göçmenlerin gelir üzerinde olumlu bir etki oluşturduğu görülmektedir.
Bovie ve Elia (2016)	1960-2010 Latin Amerika ve Sahra Altı Afrika	Gelir düzeyi, yatırım payı, nüfus artış oranı, ortalama eğitim süresi, devlet tüketim, ticaret açıklığı, göç stoğu	OLS (olağan en küçük kareler)	Çalışmanın sonuçları göç stoğunda meydana gelen bir artışın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini göstermektedir.
Sevinç vd. (2016)	1962-2012 Türkiye' ninde içinde yer aldığı gelişmekte olan ülkeler	Gayri safi yurtiçi hasıladaki yıllık büyüme oranı, net göçün nüfusa oranı	Çalışmada Homojenlik delta testi Yatay kesit bağımlılığı Cd Lm peseran testleri, CADF-CIPS birim kök testi, Durbin-Hausmann Eş-Bütünleşme testi	Çalışmanın sonuçlarında ekonomik büyüme ve göç arasında doğru yönlü bir ilişki olduğu belirtilmektedir.
Boubtane vd. (2016)	1986-2006 22 OECD ülkesi	GSYİH, Nüfus, İşgücü, net göç oranı	SYS-GMM tahmincisi	Çalışmada elde edilen bulgulara göre göçmenlerin gelmesiyle oluşan beşeri sermaye kişi başı GSYİH'da olumlu etki oluşturmuştur.
Göv ve Dürü (2017)	2000-2016 7 OECD ülkesi	IMG: yabancı ülke doğumlarının istihdama oranı (%) G: kişi başı gayri safi yurt içi hasıladaki büyüme oranı(%)	Yatay-kesit bağımsızlığına dayalı Im, Peseran ve Shin (2003) ile Maddala ve Wu (1999) panel birim kök testleri, Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik analizi	Panel veri analizi sonuçlarına göre göç' den büyümeye doğru bir nedensellik tespit edilmiştir.
Kartal ve Öztürk (2018)	1996-2016 Orta Doğu Bölgesinde yer alan Türkiye, İran, Irak ve Suriye	Ülkeye gelen mülteci ve sığınmacı sayıları toplamının nüfusa oranı, ülkeden giden mülteci ve sığınmacıların nüfusa oranı, Politik istikrar verisi, Dünya Bankası Küresel Yönetişim Göstergesi	FGLS (Uygun Genelleştirilmiş En Küçük Kareler) tahminin	Çalışmadan elde edilen bulgular ülkeye gelen mülteci sayılarında ve politik istikrarda %1'lik artışın ekonomik büyümeyi sırasıyla % 0, 021 ve % 0, 98 artırdığını göstermektedir.

Gülbahar(2020)	1996-2016 Türkiye	Türkiye'ye gelen Mülteci sayısı enflasyon, istihdam ve reel GSYİH	ADF Birim kök testi, PesaranShin (1995) ve Pesaran vd. (2001) ARDL Yöntemi	Türkiye ekonomisinde göç büyüme arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Fakat Türkiye'ye gelen göç %1 arttığında GSYİH istatistiki olarak anlamlı olmamakla beraber %0.01 oranında arttırdığı belirtilmiştir.
Aboudah vd. (2020)	1980-2017 Avustralya	İşsizlik oranları, Net Yurtdışı göç, kişi başı GSYİH, saatlik ücret oranı	Eşbütünlük Analizi	Çalışmadan elde edilen bulgulara göre Avustralya için işsizlik oranı, net yurtdışı göç ve kişi başına GSYİH arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 1.'de görüldüğü gibi uluslar arası göçün ekonomik büyüme üzerine etkisi ile ilgili analiz sonuçları çeşitlilik göstermektedir. Çalışmalar incelendiğinde genel olarak uluslar arası göçün ekonomik büyüme üzerine etkisinin olumlu olduğu ile ilgili sonuçlar elde edilmiştir.

4. VERİ SETİ – MODEL

Analiz kapsamında çalışmada Suriye'ye komşu 4 ülke ele alınmıştır. Bu ülkeler Türkiye, Irak, Ürdün ve Lübnan'dır. Bu dört ülke için 2012-2023 dönemi yıllık verileri kullanılmıştır. Panel Veri Regresyon Analiz Yöntemi ile mültecilerin ekonomik büyüme üzerine etkisini araştırılmıştır.

Modellerde kullanılan bağımlı değişken ve bağımsız değişkenin logaritması alınarak analiz gerçekleştirilmiştir. Dünya Bankası (World Development Indicators), UNCHR veri tabanlarından veriler elde edilmiştir. Tablo 2.'de analize dahil edilen değişkenler ve kaynakları gösterilmektedir. Tablo 3.'de ise analize dahil edilen ülkelere yer verilmiştir.

Tablo 2: Değişkenlerin Tanımlanması

Değişkenler	Açıklama	Veri Yıl Aralığı ve Kaynağı
LR	Suriye'den Göç Eden Mültecilerin Logaritması	UNCHR, Dünya Göç Örgütü, 2012-2023
LGDP	Kişi Başına GSYİH'nin Logaritması	Dünya Bankası, WDI, 2012-2023

Tablo 3: Analizde yer alan Suriye'ye Komşu Ülkeler

1	Türkiye
2	Irak
3	Ürdün
4	Lübnan

Araştırmada kullanılan modeller Card (1990) ve Boubtane (2013) Referans alınarak oluşturulmuştur. Kurulan modelin fonksiyonel gösterimi aşağıda yer almaktadır.

$$LGDP_{it} = \beta_0 + \beta_1 LR_{it} + v_{it} \quad (1)$$

Çalışmada kullanılan model Suriye'ye komşu olan Türkiye, Irak, Lübnan ve Ürdün için incelenmiştir. Bu modelde yer alan “i”, birim boyutunu, “t” zaman boyutunu göstermektedir.

$$i=(1...4) \text{ ve } (t= 2012...2023)$$

LR: Suriye'den komşu dört ülkeye göç eden mültecilerin logaritmasıdır.

LGDP: Reel Kişi Başı GSYİH'nin Logaritmasıdır.

5. AMPİRİK BULGULAR

Panel veri modellerinde klasik modelin geçerli olup olmadığı başka bir ifadeyle modelde birim ve/veya zaman etkisinin bulunup bulunmadığı bazı testler aracılığıyla analiz edilerek ortaya konulabilmektedir. F Testi, LR Olabilirlik Testi, Breush Pagan LM Testi bu testlerden birkaçıdır. Bu çalışmada LR, LM ve F testinden yararlanarak analizler gerçekleştirilmiştir. Bu testler serilerin birimlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemektedir. Şayet seriler birimlere göre farklılık göstermiyorsa klasik modelin geçerli olduğu kabul edilmektedir. F testinin temel ve alternatif hipotezi ise şu şekildedir (Yerdelen Tatoğlu, 2020).

H_0 : Birim ve/veya zaman etkiler sıfıra eşittir.

H_1 : Birim ve/veya zaman etkiler sıfırdan farklıdır.

Panel veri regresyon analizlerinde klasik model mi geçerli tesadüfi etkiler modeli mi belirleyebilmek için Bresuch- Pagan LM testi kullanılabilir.

H_0 : Birim ve/veya zaman etkinin varyansı sıfıra eşittir.

H_1 : Birim ve/veya zaman etkinin varyansı sıfırdan farklıdır.

Şeklinde kurulmaktadır. Yani H_0 temel hipotezinde “birim ve/veya zaman etki yoktur” da denilebilmektedir. H_0 temel hipotezinin red edilmesi sonucunda oluşturulan modelde birim ve /veya zaman etkilerinin olduğuna karar verilmektedir. LM ve F testi sonucunda modelde birim ve/veya zaman etkilerinin olduğu tespit edildikten sonra, bu etkilerin sabit (Fixed) etki ya da Tesadüfî (Rassal) etki olduğu belirlenmelidir. Modelde sabit etkiler ve tesadüfî etkiler tutarlı ise burada etkinlik açısından hangisinin daha etkin olduğunu gösteren analiz Hausman Testidir ve hipotez şu şekilde kurulmaktadır:

H_0 : Açıklayıcı değişkenler ile hata terimi arasında korelasyon yoktur.

H_1 : Açıklayıcı değişkenler ile hata terimi korelasyonludur (Yerdelen Tatoğlu, 2020).

Mültecilerin ekonomik büyüme üzerine etkisi modeli için klasik model, sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modelinin hangisinin en uygun olduğunu gösteren sonuçlar Tablo 4.'de özetlenmiştir.

Tablo 4: Panel Veri Regresyon Analizi Tahminci Testleri

	İstatistik Değerleri	Olasılık (Prob)Değerleri
F Testi	453.16*	0.000
LM Testi	223.43*	0.000
Hausman Testi	0.10*	0.757

Not: %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 4.'de F, LM. ve Hausman test sonuçlarına yer verilmektedir. Tablo 4.'e göre F testinin bulgularına göre olasılık (prob) değeri 0.05'den küçük yani $p=0.000 < 0.005$ olduğundan H_0 temel hipotezi reddedilerek birim ve/veya zaman etkinin varlığı kabul edilmiştir. Başka bir ifadeyle %5 anlamlılık seviyesinde mültecilerin ekonomik büyüme üzerine etkisi modelinde birim ve /veya zaman etkinin varlığının anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Kısaca bu analiz sonucunda Klasik model olan Havuzlanmış EKK modelinin bu model için geçerli olmadığı belirtilebilir.

Mültecilerin ekonomik büyüme üzerine etkisinin incelendiği modelde Bresuch–Pagan LM (1980) testi analiz sonuçları incelendiğinde χ^2 test istatistiğinin 223.43 olduğu görülmektedir. Ayrıca Prob(olasılık) değerinin 0,05'ten küçük yani $p=0.000 < 0.05$ olduğundan H_0 temel hipotezi reddedilmektedir. Bu durumda % 5 anlamlılık seviyesinde birim ve /veya zaman etkinin varlığı anlamlı olduğu görülmektedir. Böylece LM testi analizi sonucuna göre klasik modelin geçerli olmadığı belirtilebilmektedir.

F testi ve Breusch- Pagan LM testi analiz sonuçlarına göre oluşturulan modelde havuzlanmış EKK yönteminin geçerli olmadığı görülmektedir. F, LM testi neticesinde birim ve/veya zaman etkinin tespiti sonucunda, etkinin sabit etki mi yada rassal (tesadüfi) etkimi olduğunu analiz etmek için Hausman Testi kullanılmıştır. Tablo 4.'de açıklandığı gibiprob (olasılık) değeri % 5 anlamlılık düzeyinden büyük ($p=0.75 > 0.05$) çıkmıştır. Bu sonuca göre temel hipotezi reddedilmemektedir. Mültecilerin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi modeli için uygun analiz yönteminin tesadüfi (rassal) etkiler modeli olduğu görülmektedir.

Mültecilerin Ekonomik Büyüme üzerine etkisi modelinde Tesadüfi (rassal) etki regresyon analizinin uygun olduğu görülmüş ve Heteroskedasite, Otokorelasyon, Birimler arası korelasyon problemlerinin var olup olmadığını sınamak için varsayım testleri yapılmıştır. Çalışmada tahmin yöntemi olarak tesadüfi etkiler modeli belirlenmiştir. Tesadüfi etkiler modelinde heteroskedasitenin varlığını sınamak için Levene (1960), Brown ve Forstye (1974) analizleri yapılmıştır. Bu analizlerin sonuçlarına Tablo 5.'de yer verilmektedir.

Tablo 5: Heteroskedasite Test Sonuçları

	X ²	Prob. Değeri
W0	7.6987*	0.000
W10	5.1236*	0,003

* **Not:** %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 5. tesadüfi etkiler modelinde heteroskedasite test sonuçlarını göstermektedir. Heteroskedasite sonucuna göre prob (olasılık) değerleri 0.05'ten küçük ($p=0.000 < 0.05$) olduğundan H_0 "heteroskedasite yoktur" şeklinde kurulan temel hipotez reddedilmiş ve birimlere göre heteroskedasite probleminin olduğu tespit edilmiştir.

Tesadüfi etkiler modelinin etkinliğinde Otokorelasyon probleminin olup olmadığı Durbin Watson Testi ve Baltagi-Wu (1999) En İyi Değişmez LBI Testi ile belirlenmeye çalışılmıştır. Tablo 6.'da sonuçlara yer verilmektedir.

Tablo 6: Otokorelasyon Test Sonuçları

ModifiedBhargavavd.Durbin Watson	0.2594
Baltagi -Wu LBI	0.7789

Tablo 6'da Tesadüfi etkiler modelinde Otokorelasyon test sonuçlarına yer verilmiştir. Tablo 6'da gösterilen her iki test içinde elde edilen kritik değerlerin 2'nin altında olduğu görülmektedir ve H_0 "Otokorelasyon yoktur" şeklinde kurulan sıfır hipotezi reddedilmiştir. Bu yüzden tesadüfi etkiler modelinde otokorelasyon probleminin olduğu görülmektedir.

Pesaran ve Friedman testleri Birimler arası korelasyonun varlığını sınamak için kullanılmıştır. Tesadüfi etkiler modelinde birimler arası korelasyon bulguları Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 7: Birimler Arası Korelasyon Test Sonuçları

	x ²	Prob. Değeri
PesaranTesti	3.769*	0.0002
Friedman Testi	27.885*	0.0000

Not: %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir

Tablo 7’de Modele ait birimler arası korelasyon test sonuçları yer almaktadır. Tabloya göre her iki test içinde bakıldığında 0.05 anlamlılık düzeyinde $p=0.000 < 0.05$ olduğundan H_0 “birimler arası korelasyon yoktur” şeklinde kurulan temel hipotez reddedilmektedir. Dolayısıyla tesadüfi etkiler modelinde birimler arası korelasyonun varlığının olduğu sonucu yapılan Pesaran ve Friedman Testleri ile elde edilmiştir.

Mültecilerin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisini araştırdığımız modelimizde heteroskedasite, birimler arası korelasyon ve Otokorelasyon problemi bulunmaktadır. Dolayısıyla yapılan tahminler tutarlılığını ve etkinliğini kaybetmektedir. Mültecilerin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisinin Driscoll–Kraay dirençli tahminci ile tahmin edilmesi gerekmektedir. Driscoll-Kraay tahminci sonuçlarına Tablo 8’de yer verilmektedir.

Tablo 8: Driscoll- Kraay Dirençli Tahminci Sonuçları

	Katsayı	DriscollKraaySt	t	P> t
LR	0.2936	0.1280	2.29	0,042
Sabit	3.8726	1.4579	2.66	0,022
Prob(Olasılık)	0,000			

Not: %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir

Tablo 8.’de yer alan Driscoll- Kraay dirençli tahminci sonuçlarına göre Suriye’ye Komşu olan Dört Ülkede 2012-2023 yılları arası verileri kullanılarak elde edilen Mültecilerin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi modeli için LR değişkeni istatistiksel olarak anlamlıdır ($P>|t|$ değeri 0.000). Driscoll-Kraay dirençli tahminci sonuçlarından elde edilen bulgularda Mültecilerin Sayısında ortaya çıkan % 1’lik bir artışın ekonomik büyümeyi %0.2936 oranında artırdığı görülmektedir.

Yapılan dirençli tahminci sonucunda Mültecilerin Ekonomik Büyüme üzerinde %5 anlamlılık seviyesinde etkisi pozitif olarak bulunmuştur. Başka bir ifadeyle mülteci sayısında meydana gelen %1’lik bir artış ekonomik büyümeyi %0,2936 oranında artırmaktadır. Elde edilen bulguların Kang ve Kim(2012), Sevinç vd. (2016), Boubtane(2016), Kartal ve Öztürk(2018) çalışmaları ile uyumlu olduğu görülmektedir.

6. SONUÇ

Göç sadece bir ikametgah değişikliği olarak düşünülemez. Aynı zamanda önem arz eden bir nüfus hareketidir. Bu nüfus hareketi ister isteğe bağlı ister zorunlu olsun ekonomik, toplumsal ve siyasal sonuçları içeren bir olgudur. Özellikle son yıllarda ortaya çıkan istikrarsızlıklar zorunlu göçlerin artışına

nedен olmuştur. Bu göçlerin ekonomi de yarattığı etkiler de ülkemizde ve dünyada önemli bir yere sahiptir.

Ekonomik büyüme ülkelerin iktisadi anlamda güçlerini ortaya koyabilmelerini sağlamaktadır (Ertürkmen, 2023). Bu açıdan bakıldığında da uluslar arası göçün ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisi gerek beşeri sermaye yoluyla olsun gerek talebin artmasından kaynaklı ekonomik canlanmayla olsun büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı mültecilerin ekonomik büyüme üzerine etkisini ortaya koymaktır. Çalışmada ilk olarak Suriye'ye komşu olan dört ülke (Türkiye, Irak, Lübnan, Ürdün) için göç ve büyüme istatistikleri verilmiş daha sonra uluslar arası göçün ekonomik büyüme üzerine etkisini inceleyen ampirik literatüre yer verilmiştir. Çalışmada uluslar arası göçün ekonomik büyüme üzerine etkileri, 2012-2023 yılları arasında yıllık veriler kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Suriye göçünden en çok etkilenen komşu ülkelerden dört tanesi (Türkiye, Irak, Ürdün ve Lübnan) analize dahil edilmiştir. Panel Regresyon Analizi sonuçlarına göre bu ülkelere gelen mültecilerin ekonomik büyüme üzerine etkisi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Mültecilerin sayısında ortaya çıkan % 1'lik bir artış ekonomik büyümeyi %0.2936 oranında artırmaktadır.

Eldedilen sonuçlar dâhilinde mültecilerin ekonomik büyüme üzerine etkisinin olumlu olduğu ifade edilebilmektedir. Burada önemli olan son yıllarda yaşanan kitlesel göçler sonucunda bu göçlerin ekonomik büyümeye olan etkisini en yüksek seviyede gerçekleştirebilmektir. Bu amaç doğrultusunda özellikle mültecilerin uygun kurumsal yapılanmalarla uygun iş alanlarına yönlendirilmeleri büyük önem arz etmektedir. Ayrıca mültecilerin barınma, sağlık ve eğitim ihtiyaçlarının karşılanması için uyum programlarının geliştirilmesi gerekmektedir.

Üzerinde durulması gereken başka bir konu da çalışma çağında olan mülteciler için belli mesleki eğitim veren alanlar açılmalı ve bu kişilerin işgücüne katılmaları sağlanmalıdır. Böylelikle emek verimliliğindeki artışla birlikte üretim artışı sağlanabilecektir.

Sonuç olarak mültecilerin ekonomik büyümeye katkı sağlaması ülkelerin uygun kurumsal yapılarla bu insanları desteklemesiyle ilişkilendirilebilmektedir. Burada sadece ekonomik açıdan değil toplumsal, kültürel ve siyasal açıdan da nitelikli göçmenlerin varlığı ülke açısından beşeri sermaye kazanımı, üretim artışı, emek verimliliği artışı ve sonuç olarak refah artışı olarak görülebilir.

KAYNAKLAR

- Boubtane, E., Coulibaly, D. Ve Rault, C. (2012). İmmigration, Growth and Unemployment: Panel VAR Evidence from OECD Countries, IZA DP No. 6966, pp. 1-28.
- Boubtane, E., Coulibaly, D. ve Rault, C. (2013). Immigration, Unemployment and GDP in The Host Country: Bootstrap Panel Granger Causality Analysis on OECD Countries, CES Working Papers, 2013.14., pp. 1-30.
- Boubtane, E., Coulibaly, D. Ve Rault, C. (2013). Immigration, Unemployment and GDP in The Host Country: Bootstrap Panel Granger Causality Analysis on OECD Countries, CES Working Papers, 2013.14., pp. 1-30.
- Bove, V., Elia, L. (2016). Migration, Diversity, and Economic Growth, <http://dx.doi.org/10.1016/j.worlddev.2016.08.012>, 89, pp. 227-239.
- Card, D. (1990) The Impact of the Mariel Boatlift on the Miami Labor Market, *Industrial and Labor Review*, 43(2), pp. 245-257.
- Chetlos, M., ve Roupakias, S., (2012). İmmigration, Unemployment and Growth: Empirical Evidence from Greece, MPRA, pp. 1-16. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/39927/>
- Dolado, J., Goria, A., ve Ichino, A. (1994) Immigration, Human Capital and Growth In The Host Country, *Journal of Population Economics*, pp. 193-215.
- Eker, S. (2014). Suriye Krizi ve Ürdün'e Yansımaları, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, IV(2), ss. 21-34.
- Ertürkmen, G. (2023). Cumhuriyet'ten Günümüze Türkiye'de İşsizlik ve Ekonomik Büyümenin Fourier Toda-Yamamoto Nedensellik Yaklaşımı İle İncelenmesi, *Gaziantep Üniversitesi Journal of Social Sciences*, 339-354
- Ertürkmen, G. (2023). Türkiye'de dezavantajlı gruplar ve istihdam. *R&S - Research Studies Anatolia Journal*, 6(4), 388-411. <https://doi.org/10.33723/rs.1341447>
- Feridun, M. (2007). Immigration, Income and Unemployment: An Application of the Bounds Testing Approach To Cointegration, Project MUSE Scholarly Journals Online", Lough borough University, U.K, *The Journal of Developing Areas*, Vol. 41, No. 1, pp. 37-49.
- Foldvari, P.; Lecuwen, B., ve Zanden, J. (2013). The Contribution of Migration to Economic Development in Holland 1570-1800, *De Economist*, 161(1), pp. 1-18.
- Gonzalez, G., M., ve Galdez, O., S. (2011). The Causality Between Economic Growth and Immigration In Germany and Swtzerland, *The Economic and Social Review*, 53(1), ss.37-59.

- Göv, A., ve Dürrü, Z. (2017). Göç ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Seçilmiş OECD Ülkeleri Üzerine Bir Analiz, *Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(4), ss. 491-502.
- Gülbahar, A. (2020). Dış Göçün Makroekonomik Etkileri: Türkiye Örneği (1996-2016), Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Gür, N. (2017). Ülke Deneyimleri Işığında Uluslararası Göç Ekonomisi, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 224.
- Kang, Y., ve Kim, B. Y. (2018). Immigration and Economic Growth: Do Origin and Destination Matter?, *Applied Economics*, 50(46), pp. 4968-4984.
- Kartal, G., ve Öztürk, S. (2018). Politik İstikrarsızlık, Uluslararası Göç Hareketleri ve Ekonomik Etkileri: Türkiye ve Güney Komşuları (İran, Irak ve Suriye) Üzerine bir İnceleme, Ed: Erkan Özensel, Gökhan Bozbaş, Fatih kaleci, Mehmet Nuri Salur, Aybil Yayınları, ss. 180-199.
- Morley, B. (2006). Causality Between Economic Growth and Immigration An ARDL Bounds Testing Approach, *Economic Letters* 90, pp. 72-76.
- Miller, S. D. (2017). Political and Humanitarian Responses to Syrian Displacement, London and New York: Routledge.
- Orefice, G. (2010). Skilled Migration and Economic Performances: Evidence from OECD Countries, *Swiss Society of Economics and Statistics*, 146(4), pp. 781-820.
- Pirinççi, F. (2018). Suriye'ye Komşu Ülkelerin Suriyeli Mültecilere Yönelik Politikaları, *Tesam Akademi Dergisi*, 5(2), ss. 39-60.
- Sevinç, H., Bozkurt, E., Küni, S., ve Sevinç, D. (2016). Ekonomik Büyüme ve Göç İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkelere Dayalı Bir Analiz, *International Conference On Eurasian Economies*, ss. 398-403.
- Şen, F.Y. (2020). Suriye İç Savaşı Neticesinde Oluşan Göç Hareketlerinin Orta Doğu Üzerine Etkisi: Lübnan ve Ürdün Örneği. Ed. Mehmet Şahin, Mehmet Levent Yılmaz. Polis akademisi Yayınları. ss. 253-298.
- Şimşek, D. (2018). Göç Oranı, Enflasyon Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: En Fazla göç Alan Sekiz Ülkenin Araştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Tatoğlu, Y.F., (2020). Panel veri ekonometrisi, Beta Yayını.
- UNCHR , The Un Refugee Agency, <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/download/?url=JYy52C>, (03.09.2024).
- World Data Bank 2024. <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=World-Development-Indicators>, (03.09.2024).